

KARŞILAŞTIRMALI MÜZİKOLOJİ PENCERESİNDEN ANADOLU'DA FONOGRAF İLE İLK ARAŞTIRMALAR

Fonograf Alanda

Erken Dönem Karşılaştırmalı Müzikoloji Çalışmaları ve Türkiye

(Yayıma Hazırlayanlar: Elif Damla Yavuz, Nihan Tahtaişleyen, Erdener Önder- Berceste Yayınevi, Kasım 2020 - 223 sayfa)

Songül KARAHASANOĞLU*

2017 yılında Francesco Giannattasio ve Giovanni Giuriati tarafından yayıma hazırlanan *Perspectives On A 21st Century Comparative Musicology: Ethnomusicology Or Transcultural Musicology?* başlıklı kitapta karşılaştırmalı müzikoloji alanı 21. yy'daki önemli araştırmacıları, yeni teorileri ve yeni yaklaşımları ortaya koyularak tartışılmıştı. Benzer bir şekilde etnomüzikolojide yeni yönelimlerin ve tartışmaların yoğunlaştığı bu dönemde karşılaştırmalı müzikoloji ile ilgili olarak 20.yy'ın ilk çeyreğine ve Türkiye'ye odaklanan önemli bir kitap karşımıza çıkıyor: **Fonograf Alanda**.

Kitap, özgün makaleler ve çevirilerden oluşmakta; ancak çevrilen makaleler yayıma hazırlayanların notlarıyla birlikte adeta yeniden yazılmış gibi okuyucunun aklında hiçbir soru bırakmayacak şekilde iyi düzenlenmiş. Böylece kitap, farklı yazarlar ve farklı makalelerden oluşmasına rağmen bir bütün halinde ilerliyor.

Müzikoloji ile etnomüzikoloji arasındaki sınırlar günümüzde iyice zayıfladı. Yine de kitabın, tarihsel etnomüzikoloji çalışmaları içine yerleştiği düşünülmüş olmalı ki, Susanne Ziegler'in International Council for Traditional Music (ICTM) bünyesinde tarihsel etnomüzikolojiyle ilişkili hangi konuların ne zaman tartışıldığını, hangi çalışma gruplarının oluşturulduğunu özetleyen "Etnomüzikoloji Tarihinde Tarihsel Kaynaklar - Eleştirel Bir İnceleme" başlıklı makalesi giriş bölümü olarak değerlendirilmiş.

Kitabın başlığından da anlaşıldığı üzere yayıma hazırlayan ve içeriği kitabın kapsamı doğrultusunda adeta yeniden kurgulayanların başlangıç noktası, Türkiye'de alanda yapılmış ilk fonograf kayıtlarının detaylarını anlatmak. Felix von Luschan tarafından 1902 yılında Zincirli'de yapılan bu kayıtlar, Luschan ve karşılaştırmalı müzikolojinin kurucularından Otto Abraham ile Erich Moritz von Hornbostel'in kaleme aldığı üç makalenin de malzemesini oluşturuyor. Dolayısıyla Elif Damla Yavuz tarafından çevrilen Luschan'ın "Kuzey Suriye'den Birkaç Türk Halk Şarkısı ve Fonograf Kayıtlarının Halkbilimi Açısından Anlamı", Abraham ile Hornbostel'in "Fonografla Kaydedilmiş Türk Ezgileri" ve "Fonografin Karşılaştırmalı Müzikolojideki Anlamına Dair" başlıklı makaleleri, kitabın ana kolonunu oluşturuyor. Yine Elif Damla Yavuz'un yazdığı "Felix von Luschan ve 1902 Zincirli Kayıtları" başlıklı bölüm, bizi hem Luschan'ın çalışmalarıyla tanıştırıyor, hem de kayıtların yapılmasındaki arka plana ulaştırıyor. Konuyla ilgili İngilizce kaynakların yokluğu yazarı yüzyıl başındaki birinci el Almanca kaynaklara yönlendirmiş ve bu da yazının niteliğini yükseltmiş. Bu kaynakların bir diğer önemli özelliği çoğunlukla arkeoloji, antropoloji ve dilbilim alanından olmaları, başka bir deyişle müzikolojinin neredeyse başından beri dirsek temasında olduğu disiplinlerden gelen bilim insanları tarafından kaleme alınmış olmaları. Yazarın, Luschan'ın 1902'de neden Zincirli'de olduğunu anlamaya yönelik çabaları onu, dönemin Almanya/Prusya ve Osmanlı'sı arasındaki siyasi ilişkileri anlamaya yönlendirmiş. Bu doğrultuda Luschan dışında 1902'de Zincirli'deki kazıya katılanların da makaleleri de irdelenmiş. Böylece sadece Luschan değil, Zincirli'deki kazıya misafir olarak katılan Albert von Le Coq'un "Die Abdāl" (Abdallar) başlıklı makalesi başta olmak üzere alana etki etmiş diğer makaleler de okurun dikkatine sunulmuş.

Kitap İncelemesi/Book Review - Geliş Tarihi/Received Date: 08.11.2020 Kabul Tarihi/Accepted Date: 08.12.2020

* Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Profesör, İstanbul Teknik Üniversitesi, Müzikoloji Bölümü, atason@itu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3861-1088

Atf/Citation: Karahasanoğlu, S. (2020) Karşılaştırmalı Müzikoloji Penceresinden Anadolu'da Fonograf ile İlk Araştırmalar. 412-413.

Avrupa'da geliştirilen ve aslında "içeriden" tanımadığımız karşılaştırmalı müzikoloji, günümüzde halen etkisini sürdürmekte. İdil Özcan ve Divin Gençdoğan'ın yazdığı "Erken Dönem Karşılaştırmalı Müzikoloji Çalışmalarında Berlin ve Viyana Ekolleri" başlıklı bölüm, disiplin yenice şekillenmekteyken nelerin tartışıldığını ve ekolleşmenin nasıl ortaya çıktığını aktararak bizi aydınlatıyor. Bu makale ile karşılaştırmalı müzikolojinin de tek ve homojen bir bütün olmadığını, farklı şekilde kavrandığını öğreniyoruz. Bu noktada en önemli tartışmaların fonografin alanda nasıl kullanılacağı, ses kaydının ne işe yaradığı ve alan araştırmacısının işlevi üzerine yürütüldüğünü anlıyoruz. Günümüzdekine benzer şekilde alan araştırmasının niteliği ve müzik transkripsiyonunun nasıl yapılması gerektiğine yönelik tartışma, disiplinin ilk yıllarında Richard Wallaschek, Erich Moritz von Hornbostel ve Cecil James Sharp arasındaki tartışmayla aktarılıyor, ki bu aktarımın güncel tartışmalara da katkısı dikkate değer. Benzer şekilde kitap içindeki birçok yerde karşımıza çıkan ses kayıt formu örnekleri ve Luschan'ın Afrika ve Okyanusya'daki araştırmalar için hazırladığı "Afrika ve Okyanusya'daki Etnografik Gözlem ve Derlemeler için Kılavuz: 'Müzik'" başlıklı bölüm, bu formlar aracılığıyla karşılaştırmalı müzikologlar tarafından hangi bilgilerin toplanmasının istendiğiyle ilgili bir tür kılavuz işlevinde. Dolayısıyla bu formlar da alan araştırması tartışmasına için bir malzeme bütünü oluşturuyor.

Nihan Tahtaişleyen, uzun süre çalıştığı ve dünyanın sayılı ses arşivlerinden biri olan Berlin Fonogram Arşivi hakkında hazırladığı "İlk Fonograf Kayıtlarının Membar: Berlin Fonogram Arşivi" başlıklı makalesiyle ile hem bize kurumun tarihçesiyle ilgili kapsamlı bilgi veriyor, hem de bizi Türkiye'de tarihsel ses kayıtlarını bünyesinde barındıran benzer kurumlar üzerine bir kere daha düşünmeye ve hareket geçmeye çağırıyor. Umarız çok geç olmadan biz de böylesi bir arşive sahip olabiliriz.

Yayıma hazırlayanlar, kitabın kapsamıyla bizi farkındalığa yönlendiriyor: Tarihsel çalışmalarımızı Cumhuriyet'le ve günümüz Türkiye'si sınırlarıyla kavrama alışkanlığımızın kırılması gerekliliği. Nihan Tahtaişleyen ve Ela Alpman tarafından yazılan "Hubert Pernot'nun *Türk Diyârı*: Sakız Adası Fonograf Kayıtları" başlıklı bölümle, fonograf kayıtlarının yapıldığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprağı olan ve Türklerin de yaşadığı Sakız Adası böylece alanda yapılmış fonograf kayıtları tarihimize ekleniyor, onun bir parçası hâline geliyor. Yunanca olsa bile Pernot'nun fonografla kaydettiği şarkılar bizi bir kere daha ortak coğrafyalardaki etkileşimin izlerini aramaya yönlendiriyor. Diğer taraftan daha çok Avusturyalı ve Alman bilim insanları ekseninde çalışılan Sakız Adası, Fransızca, İngilizce ve Yunanca kaynaklardan yararlanılan bu bölümle bir genişlik kazanıyor. Osmanlı devlet arşivlerinde Pernot'nun adının geçtiği evrakların bulunması, bu kayıtların Maurice Ravel ve Gomidas Vatabed'le ilişkisi ise okuru başka bir noktaya taşıyor.

Müzikoloji çalışmalarında fonografin bulunuşu dönüm noktası olarak kabul edilir. Gerçekten de Avrupalı bilim insanlarının uzak diyarlara ilgisi, sesin kaydedilebilir olması alınması ile başka bir boyuta geçti. Böylesi kayıtlar kısa sürede Avrupa-dışı kültürlerin müzikleri üzerine yapılan bilimsel çalışmalara ivme kazandırdı. Diğer taraftan kitapta da örneklendiği gibi bu kayıtlara dönmek, kayıtların yapıma ve bilimsel üretime dönüştürülme serüvenlerini irdelemek, tarihsel bilgi anlamında doğru bildiklerimizi de sorgulatacak türden veriler sunabiliyor. Gerek Pernot'nun gerekse Luschan'ın kayıtlarının irdelenmesiyle müzikolojimizin sadece Türkçe ve bazen de İngilizce kaynaklar içine sıkışmış olduğunu da fark ediyoruz. Zira bu kitap bizi Almanca ve Fransızca kaynaklara da ulaştırıyor. Umarız bir gün daha kapsamlı olarak Yunanca, Macarca ve Ermenice kaynaklar da dilimize aktarılarak müzikoloji literatürümüze kazandırılır.

Kitap aracılığıyla aklımıza bir kere daha düşen bazı soruları yüksek sesle sorma ihtiyacı hissediyoruz: Cumhuriyet öncesinde yabancı araştırmacılar tarafından kaydedilmiş, bilimsel ürüne dönüştürülmüş pek çok araştırma var; peki ne yazdı bu insanlar, ne çalıştılar, ne kaydettiler, hangi sonuçlara ulaştılar?

Çalışmada yer alan araştırmacıların büyük kısmı, müzikoloji dünyamızda sayılarının artmasını dilediğimiz kadınlardan oluşuyor, bu durum hâlâ çok genç olan Türkiye müzikolojisi için oldukça sevindirici. Yine de gerek Luschan'ın 1902 Zincirli kayıtlarının değerlendirilmesinde gerekse kitapta yer alan bölümlerin editöryal çalışmasında yer alan Erdener Önder'in de adını anmadan geçemeyeceğim.

Beni en çok etkileyen kitabın, bugüne sesi ve isminden başka bir şey kalmamış 118 yıl öncesinden gelen temiz, çocuk saflığındaki sesin sahibi 12 yaşında bir Ermeni delikanlısına Avedis'e ithaf edilmiş olan olması...

Özenle ve incelikle hazırlanmış ve uzun süreli çalışmanın aşkar olduğu bu kitap için yazarları tebrik etmek ise bize düşüyor.